

A FALVAK FOGLALKOZÁSI SZERKEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA HEVES MEGYÉBEN

DR. BODNÁR LÁSZLÓ

A közeli és a rég múltból öröklött egyenlőtlen gazdasági fejlődés miatt a természeti erőforrások adta területi potenciálok nem kellő társadalmi-gazdasági hasznosítása következményeként, nem kevésbé a hátrányos földrajzi helyzet (városoktól, fő közlekedési vonalaktól való nagy távolság stb.) eredményeként az országban több olyan térség található, ahol ez a hátrányos helyzet nagyon is tükröződik a népesség jövedelmi és ellátottsági színvonalban.

Az életkörülmények területi különbségei mind a mai napig társadalmi feszültség forrását hordozzák. E feszültségek csökkentésében alapvető szerep jut a területfejlesztésnek, aminek biztosítani kell az egyes területeken belül és azok között a termelő és nem termelő ágazatok fejlődésének összehangolását, az életszínvonal és a népesség ellátottsági színvonala közötti közelítést.

A felszabadulás utáni három évtizedben, vagyis az extenzív fejlesztés időszakában a különböző elmaradott területek népességének életszínvonala közelítésében az egyik fontos tényező a népesség *foglalkoztatási* és ezáltal jövedelmi viszonyainak javítása.

A népesség gazdasági aktivitásának legkifejezőbb mérője az aktív keresők népességen belüli aránya.

A gazdasági aktivitás általános emelkedési modellje két irányú:

- egyrészt a népességen belül növekszik a munkába állók aránya (amely a jelenben szinte kizárólag a női népességre érvényes);
- másrészt, ha a kedvező korösszetétel kedvező, a munkából kilépők számát meghaladhatja a munkába belépők száma.

Elméletileg tehát e két tényező alakítja egy-egy terület aktivitásnövekedését, de az aktív keresők gyarapodásának ez a módja már a múlté.

Az elmúlt évtizedben ugyanis a fentebb említett „klasszikus” munkaerő-tartalékok kimerültek, és egy-egy területen az aktív keresők számának alakulását, növekedését vagy éppen csökkenését döntően a munkaképes korú népesség alakulása, ill. a vándorlás határozta meg. A munkaképes korú népesség aránya viszont az elkövetkezendő években előreláthatólag lassú csökkenésnek indul.

Heves megye aktív keresőinek aránya 1949 és 1970 között 19,6 százalékkal növekedett, ezen belül 1949–59 között 20,2 százalékos pozitív, 1960–69 között több mint 0,5 százalékos fogyás állt elő, itt tehát az „előregedés szele” már két évtizede jelentkezett. A folyamat felgyorsulását jelzi, hogy az inaktív keresők száma 1960–70 között mintegy négyszeresére nőtt, ugyanakkor az eltartottak száma 22 százalékkal csökkent.

A városokban az aktív keresők számának — a népesség számánál is gyorsabb növekedése csakis annak a következménye, hogy ez időben a népesség

jelentős hányada városokban lép munkaviszonyba, vagyis a faluról a városba költözés tendenciája érvényesül.

Az 1970. évi népszámlálás adatai alapján a megyében élő falusi lakosság 46,06 százaléka volt aktív kereső, míg az inaktív keresők aránya 14,57 százalék, az eltartottaké pedig 39,36 százalék.

Az 1980. évi népszámlálás szerint a falusi lakosság aktív keresőinek aránya (45,91 százalék) gyakorlatilag változatlan maradt, nagy mértékben megnőtt viszont az inaktív keresők aránya (24,63 százalék) is, 29,45 százalékra csökkent az eltartottaké.

1960 és 1970 között az aktív keresők számának alakulása — főleg az ismert demográfiai okok miatt — egyenetlen volt. A növekedés üteme 1968—69-ben volt a leggyorsabb, mert az 1950-es évek elején született nagylétszámú évfázatok ekkor léptek munkába. Az 1968-as gazdasági szabályozórendszer ugyancsak kedvezett a létszámemelkedésnek.

Az inaktív keresők növekedésére viszont erősen hatott az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segély, annak nagymértvű igénybevétele. Az 1970-es évek közepéig folytatódott — a korábbinál azonban mérsékeltebb ütemben — az aktív keresők abszolút számának növekedése, ettől kezdődően viszont megindult mérsékelt csökkenése.

Ennek okai a következőkben összegezhetők:

- a mobilizálható munkaerő-tartalék csaknem teljesen kimerült;
- a demográfiai apály miatt egyre kisebb létszámú évfázatok álltak munkába;
- a népességen belül folyamatosan növekedett az idősebb korúak száma és aránya;
- csökkentőleg hatott az aktív keresők arányára a korkedvezményes nyugdíjazás (a rokkantsági nyugdíjasok száma nőtt, a tsz-tagok nyugdíjkorhatárát leszállították);
- egyre többen vették igénybe a gyermekgondozási segélyt.

Az inaktív keresők száma tehát az 1960-as évek második felében nőtt meg nagymértékben, s ez az emelkedési ütem az 1970-es évek közepéig tartott, majd lassú mérséklődés következett be.

Az eltartottak aránya az 1960-as évek legelején még közel azonos volt az aktív keresőkével, de az ismert demográfiai okok születésszám rohamos csökkenése és a nők fokozatos munkába állása miatt ezután rohamosan csökkent az eltartottak száma.

Ezt példázza, hogy a 100 aktív keresőre jutó inaktív keresők száma ma már jóval több, az eltartottaké kevesebb mint húsz, illetve tíz évvel korábban.

Az aktív keresőkre jutó eltartottak számának rohamos csökkenését mutatja, hogy 1960 és 1970 között 100 főre számítva a községekben 194-ről 85-re, a városokban 84-ről 71-re csökkent. A további redukálódást jelzi, hogy a megyében 1980-ban már csak 67 eltartott jutott 100 aktív keresőre. Az 1980. évi népszámlálás alapján hazánkban az aktív keresők népgazdasági ágak szerinti összetételének változását az jellemzi, hogy mérséklődött a hetvenes években a mezőgazdaságból a nem mezőgazdasági ágazatokba való átáramlás, ugyanakkor egy újabb átrétegződési folyamat indult meg, a szolgáltatás jellegű, vagyis a terciér ágazatokba. Ennek a hazánkban új jelenségnek a következménye, hogy az 1970-es évek közepétől már az ipar és építőipar aktív keresőinek aránya és száma is csökkent. Ugyanakkor a szolgáltatási, a szállítási és hírközlési aktív keresők aránya nagy mértékben gyarapodott. Heves megye

falvaiban az iparban, kereskedelemben és a „nem anyagi ágakban” csökkent az aktív keresők száma, az építőiparban, mezőgazdaságban viszont növekedés következett be. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának növekedését az is bizonyítja, hogy egyes községekben a visszaáramlás jelei is megmutatkoznak. Vannak tsz-ek, amelyekben a létszám számottevően emelkedik. Ezek egy része a kiegészítő tevékenység révén (pl. Bodony, Tarnalelesz), más részük az alaptevékenység bővítésével (pl. Nagyréde) tudja növelni dolgozó számát.

1. sz. táblázat

Aktív keresők népgazdasági ág szerint az 1970 és 1980 összehasonlításában a megye falvaiban (‰)

Megnevezés	1970	1980
Ipar	34,8	32,02
Építőipar	8,8	9,33
Mezőgazdaság	29,1	31,92
Szállítás	7,2	8,39
Kereskedelem	6,6	5,53
Vízgazdálkodás	—	1,61
Egyéb	13,5	10,95
Összesen:	100,0	100,00

A felszabadulás után megindult iparosodási folyamat segítette elő az urbanizálódási folyamatot. Az ipar, mint a népgazdaság legdinamikusabb, s telepítési koncentráltságával, infrastrukturuális háttérével a leglényegesebb urbanizációs elmélyülésében. Mint ilyen, tehát igen fontos szerepet játszik a települések fejlődésében; meghatározza azok fejlődését, ezen belül a népesség életkörülményeit, foglalkoztatási színvonalát és a település infrastrukturuális ellátottságát. Ugyanakkor az iparnak jelentős differenciáló hatása van a településhálózat fejlődésére; egyes településeket elindít a gyors fejlődés, az urbanizáció útján, míg más — iparral nem rendelkező, vagy ipari központoktól távol fekvő — települések fejlődése megreked, népességük egy része elvándorol, az infrastrukturuális fejlődés, az urbanizációs folyamatok perifériáira szorulnak.

Végso soron tehát az urbanizáció olyan koncentrációs és területi integrációs folyamatot is jelent, ami egyrészt átalakítja a területi, települési struktúrákat, másrészt jobb lehetőségeket teremt a növekvő társadalmi szükségletek mind teljesebb kielégítéséhez, olykor az urbanizációs övezetben megmutatkozó, ellátási, életmódbeli különbségek kiegyenlítéséhez (a települések különböző típusai között).

1. A falvak tipizálása

A települések az ismérvek sokfélesége alapján különböző módon tipizálhatók. A hazai és a külföldi kutatók számos tipológiai eljárást dolgoztak ki. A tipizálódási módokon belül és a megye falusi településeinek funkcionális osztályozását döntően a községekben élő aktív keresők foglalkozási szerkezete alapján kíséreltem meg, végeztem el az 1960., 1970. és az 1980. évi népszámlálás ide vonatkozó adatait elemezve, összehasonlítva. A foglalkozási szerkezet alapján kialakított tipológiai módszeremnél a következő nehézségekkel kellett megküzdenem:

- a foglalkozási szerkezetből nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy milyen az eljárók, illetve a bejárók aránya az adott településeken;
- előfordul, hogy egy népgazdasági ágazat annak ellenére meghatározza egy település jellegét és fejlődési tendenciáit, hogy abban az ágazatban foglalkoztatottak száma és aránya önmagában nem nagy (idegenforgalom, központi szerekör stb.), de más településhez viszonyítva már kiemelkedő jelentőségű.
- az aktív keresők foglalkozási szerkezete csak az elsődleges jellegű foglalkozásokat tükrözi és nem mutatja be a másodlagos foglalkozásokat.

A fentiek mellett igen fontos, hogy a „kétlakiság” településre gyakorolt hatása a statisztikai adatokból nem mutatható ki, holott a „kétlakiság”-nak igen fontos a szerepe, s a kettős foglalkozás ma már igencsak él, elterjedt a városok, ipari agglomerációk peremén, de a tágabb vonzáskörzetben is (Selypi-medence, borsodi iparvidék, Budapest—Miskolc vasútvonal mentén). A foglalkozási szerkezeten alapuló tipológiai módszer alkalmazásához *Lettrich E.* (1975.) kategóriáit vettem figyelembe. Az 1980. évi vízgazdálkodásban foglalkoztatottakat a mezőgazdaságban foglalkoztatottakhoz számítottuk. A küszöbértékek a következők:

- I. *Agrár jellegű* = az agrárkeresők aránya 50 százalék felett
  1. szélsően agrár = az agrárkereskedők aránya 75 százalék felett
  2. mérsékelten agrár = az agrárkereskedők aránya 50—75 százalék
- II. *Vegyes jellegű* = az agrárkeresők aránya 25—50 százalék
  1. enyhén iparosodó = az ipari keresők aránya meghaladja az egyéb keresőké
  2. iparszegény = az egyéb kategória többnyire közlekedés, vagy szolgáltatás révén fejlődik.
- III. *Urbánus jellegű* = az agrárkeresők aránya 25 százalék alatti
  1. mérsékelten urbánus = az agrárkeresők aránya 15—25 százalék
  2. fejlett urbánus = az agrárkeresők aránya 15 százalék alatti

a) Agrár jellegű települések

Közös jellemzőjük, hogy aktív keresőképeség több mint felének a mezőgazdaság nyújt megélhetést. E falvak a régi paraszti települések ma is továbbélő típusai.

2. sz. táblázat

Agrár jellegű falvak száma területi összehasonlításban az 1960., 1970., valamint az 1980. évi népszámlálás alapján

Megnevezés	Szélsően agrár			Mérsékelten agrár		
	1960	1970	1980	1960	1970	1980
Egri járás	—	—	—	11	3	1
Füzesabonyi járás	1	1	—	10	5	3
Gyöngyösi járás	5	—	—	13	8	2
Hevesi járás	1	1	—	13	9	8
Hatvan városkörnyék	—	—	—	2	1	—
Eger városkörnyéke *	—	—	—	—	—	—
Gyöngyös városkörnyéke *	—	—	—	—	—	—
Megye összesen:	7	2	—	49	26	14

* Eger és Gyöngyös városkörnyéke 1970-ben az egri, illetve a gyöngyösi járáshoz lett számítva.

A szélsően agrár jellegű falvak kategóriájába 1960-ban még 7 község tartozott. Leginkább azok a települések sorolhatók ide, ahol nagy hagyományai vannak a gyümölcs- és szőlőtermesztésnek. Ez a típus 1980-ra a megyében eltűnt, amely az átalakulás dinamikus voltát jellemzi. Az e típusba sorolható településeknél a népesség jövedelmi viszonyai kedvezőek. (Gyöngyöstarján, Markaz, Nagyréde, Csány, Visonta stb.).

A mezőgazdasági termelés technikájának fejlődése, a nagyüzemi mezőgazdaságra történő áttérés nagyban csökkentette a mezőgazdasági foglalkoztatást. Ennek következtében a *mérsékeltén agrár* jellegű települések száma 1960 és 1970 között 13-ról 8-ra csökkent. Különösen a megye északi területein az ún. „kedvezőtlen adottságú” területeken volt nagymértvű a csökkenés

1980-ban Váraszó, Újlőrincfalva, Poroszló, Sarud, Csány, Nagyréde, Tarnadob, Átány, Kömlő, Tenk, Zaránk, Tiszanána, Erk, Kisköre ebben a típusban volt.

b) Vegyes profilú települések

A községekbe települt ipar és a szolgáltatások intenzív fejlődése révén egyre inkább szaporodott az e típusba sorolható települések száma. A mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő foglalkoztatása kezdetben némi nehézségbe ütközött. Megoldást a területileg differenciált iparfejlesztési politika, valamint a falusi szolgáltató ágazatok nagyobb ütemű fejlesztése hozott.

A vegyes profilú településeknél meghatározó elemmé lépett elő a „kétlaki” család.

Megjegyzendő, hogy a kettős foglalkozás a falvak lakosságának a legmagasabb jövedelmet biztosítja, mivel a keresőképes családtagok munkaerejét többoldalúan és teljes mértékben leköti.

3. sz. táblázat

Vegyes jellegű falvak száma területi összehasonlításban
1960, 1970 és 1980 között

Megnevezés	Iparszegény			Enyhén iparosodó		
	1960	1970	1980	1960	1970	1980
Egri járás	2	2	15	23	28	4
Füzesabonyi járás	3	5	11	2	4	1
Gyöngyösi járás	2	1	11	3	13	1
Hevesi járás	3	1	9	—	6	—
Hatvan városkörnyéke	—	—	3	1	2	—
Eger városkörnyéke*	—	—	—	—	—	—
Gyöngyös városkörnyéke*	—	—	—	—	—	—
Községek összesen:	10	9	49	29	53	6

A 60-as évek iparosító politikája révén, a gyöngyösi járásban jelentős beruházásokra került sor (Gagarin Hőermű, Thorez Kűlfejtéses Bányauzem), aminek következtében a területen 3-ról 13-ra emelkedett az iparosodó típusba sorolható települések száma. A szomszédos hevesi járásból is sokan járnak

* Eger és Gyöngyös városkörnyéke 1970-ben az egri, illetve a gyöngyösi járáshoz lett számítva:

ezekbe az üzemekbe dolgozni. 1960 és 1970 között az enyhén iparosodó falvak számában következett be nagyobb mérvű változás, míg az iparszegény településeknél stagnálás tapasztalható. Területileg azokban is változások következtek be. 1980-ban az iparszegény falvak száma 49, tehát ugrásszerű növekedés következett be, míg az enyhén iparosodó kategóriába, 6 típus sorolható. (Bükk-szék, Istenmezeje, Erdőkövesd, Bükk-szenterzsébet, Feldebrő, Gyöngyöspata.)

c) Urbánus jellegű települések

Fejlődésünk mai szakaszában ide azok a települések sorolhatók, amelyekben a „nem agrár” keresők aránya már több mint kétharmados. Ezekben a településekben a lakosságnak csak kis része képes teljes — kissé nagyobb része részleges — élelmiszerellátásra. Ebben a típusban, elsősorban a megye északi részén, az amúgy is kedvezőtlen adottságú, mezőgazdasági termelésre csak részben alkalmas területeken a népesség jelentős részét más ágazatok foglalkoztatják. Az ipar fejlesztéséhez itt kedvezőbbek a feltételek. Az „urbánus” települések számának növekedését döntően tehát két tényező, vagyis az extenzív iparosítás, illetve a tercier funkciók növekedése sietette.

4. sz. táblázat

*Urbánus jellegű falvak száma területi bontásban
az 1960., 1970. és 1980. évi népszámlálás összehasonlításában*

Megnevezés	Mérsékelt urbánus			Fejlett urbánus		
	1960	1970	1980	1960	1970	1980
Egri járás	9	11	17	3	4	12
Füzesabonyi járás	1	2	1	—	—	—
Gyöngyösi járás	5	5	8	2	3	8
Hevesi járás	—	—	—	—	—	—
Hatvan városkörnyék	—	—	—	—	—	—
Eger városkörnyéke*	—	—	—	—	—	—
Gyöngyös városkörnyéke*	—	—	—	—	—	—
Községek összesen:	15	18	26	5	7	20

Az e kategóriába tartozó falusi települések foglalkozási szerkezete csaknem teljesen átalakult, az agrárnépességük jelentősen visszaesett. Az ipar és a tercier ágazatok közötti arány módosulása a jövőben előreláthatóan az utóbbi javára változik. Mátrászentimre községben pl. az idegenforgalom alapozta meg az urbanizálódást, a tercier ágazatok fejlődését és ugyanez vonatkozik még Parádra és Bükk-székre is. Az urbánus falvak — mint az ipari körzetek, városok, ipari góccok körül egyre táguló övezetet képeznek. Ezekből a „lakófalvak”-ból a kereső népesség zöme ingázik. Így például Andornaktálya, Adács, Bekölce aktív keresőinek ma már több mint 60 százaléka, Balaton lakosságának pedig több mint 70 százaléka ingázik. Hasonló a helyzet a Budapest—Miskolc vasútvonal mellett is (Füzesabony, Kál, Adács, Ludas, Vámosgyörk). Fontos megjegyezni, hogy az említett településekben a lakosság foglalkozási

* Eger és Gyöngyös városkörnyéke 1970-ben az egri, illetve a gyöngyösi járáshoz tartozott.

átrétegződése már évtizedekkel ezelőtt megindult, utóbbiak keresőinek nagyobb részét a vasút foglalkoztatja. A mérsékelt urbánus és fejlett urbánus falvak több mint fele az egri járás területén található. Számuk különösen az utóbbi évtizedben nőtt ugrásszerűen.

Megvizsgálva a falvak foglalkozási szerkezetének változását az 1960., az 1970. és 1980. évi népszámlálási adatok tükrében, azt tapasztaljuk, hogy a hatvanas években a megye 115 községéből 68-ban nem változott alapvetően a foglalkozási szerkezet, vagyis a falvak típusa. A 47 típusát változtató településből 6 településben a foglalkozási szerkezet urbánus elemeinek visszafejlődése következett be, veszítettek nem mezőgazdasági funkcióikból, az iparban, építőiparban, kereskedelemben foglalkoztatottak aránya eltolódást mutat. (1. sz. ábra.)

1980-ban 1970-hez viszonyítva 31 településben nem változott a falvak típusa (2. sz. ábra).

A 84 típusát változtató településből 30 településben a foglalkozási szerkezet urbánus elemeinek fogyása állt elő.

A falvak foglalkozásszerkezet szerinti tipizálása (1970, 1980)

1. *Szélsően agrárból mérsékelt agrár lett:* 2 település
(Tarnadob, Újlőrincfalva)
2. *Mérsékelt agrárból iparszegény lett:* 15 település
(Bodony, Kisfüzes, Aldebrő, Egerfarmos, Atkár, Gyöngyöstarján, Kisdána, Markaz, Vécs, Visznek, Boconád, Erdőtelek, Pély, Tarnaszentmiklós, Boldog).
3. *Mérsékelt agrárból enyhén iparosodó lett:* 1 település
(Feldebrő).
4. *Iparszegényből fejlett urbánus lett:* 1 település
(Szihalom).
5. *Iparszegényből mérsékelt urbánus lett:* 2 település
(Nagytálya, Maklár).
6. *Enyhén iparosodóból mérsékelt urbánus lett:* 20 település
(Bükkszentmárton, Egerbocs, Egerszalók, Fedémes, Felsőtárkány, Mikófalva, Novaj, Pétervására, Szentdomonkos, Vepelét, Tarnaszentmária, Domoszló, Ecséd, Gyöngyöshalász, Gyöngyössolymos, Halmajugra, Nagyfüged, Szücsi, Visonta, Bátor).
7. *Enyhén iparosodóból mérsékelt agrár lett:* 2 település
(Erk, Kisköre).
8. *Mérsékelt urbánusból enyhén iparosodó lett:* 1 település
(Bükkszék).
9. *Mérsékelt urbánusból fejlett urbánus lett:* 11 település
(Andornaktálya, Mónosbél, Szucs, Recsk, Parád, Sirok, Adács, Ludas, Vámosgyörk, Rózsaszentmárton, Zagyvaszántó).
10. *A típus nem változott:*
  - a) *Mérsékelt agrár maradt:* 10 település
(Átány, Kömlő, Sarud, Poroszló, Tenk, Tiszanána, Váraszó, Zaránk, Csány, Nagyréde).
  - b) *Iparszegény maradt:* 6 település
(Dormánd, Kompolt, Nagyút, Tófalva, Karácsond, Hevesvezekény).
  - c) *Enyhén iparosodó maradt:* 4 település
(Istenmezeje, Erdőkövesd, Bükkszenterzsébet, Gyöngyöspata).

- d) *Mérsékelten urbánus maradt*: 5 település
(Bekölce, Mátraderecske, Szarvaskő, Tarnalelesz, Füzesabony).
- e) *Fejlett urbánus maradt*: 6 település
(Egercsehi, Parádvasvár, Bélapátfalva, Apc, Lőrinci, Mátraszentimre).
11. *Fejlett urbánusból mérsékelten urbánus lett*: 1 település
(Balaton)
12. *Mérsékelten urbánusból iparszegény lett*: 1 település
(Kál)
13. *Enyhén iparosodóból iparszegény lett*: 24 település
(Demjén, Hevesaranyos, Ivád, Kerecsend, Mátraballa, Nagyvisnyó, Noszvaj, Szajla, Szilvásvár, Terpes, Besenyőtelek, Kápolna, Mezőszemere, Mezőtárkány, Abasár, Detk, Gyöngyösoroszi, Hort, Heves, Tarnaméra, Tarnaórs, Tarnazsadány, Heréd, Nagykökényes).
14. *Enyhén iparosodóból fejlett urbánus lett*: 2 település
(Egerbakta, Ostoros)
15. *Enyhén iparosodóból iparszegény lett*: 1 település
(Egerszólát).
16. *Városok*:
(Eger, Gyöngyös, Hatvan).

* 1980. évi vízgazdálkodásban foglalkoztatottak a mezőgazdaságban foglalkoztatottakhoz vannak számítva.

Összességében az előző három népszámlálás alapján a falvak foglalkozási szerkezete így alakul: (3. sz. ábra)

5. sz. táblázat

A falvak foglalkozás szerkezetének típusai (1960., 1970., 1980.)

Megnevezés	1960. év	1970. év	1980. év
I. Agrár jellegű falvak	56	28	14
Szélsően agrár	7	2	—
Mérsékelten agrár	49	26	14
II. Vegyes jellegű falvak	39	62	55
Iparszegény	10	9	49
Enyhén iparosodó	29	53	6
III. Urbánus jellegű falvak	20	25	46
Mérsékelten urbánus	15	18	26
Fejlett urbánus	5	7	20
Összesen:	115	115	115

1970-ben az ország településállományában az agrár jellegű települések még felét tették ki. A megyében 1960-ban 58, 1970-ben 28, 1980-ban 14 volt az ilyen típusú települések száma. Arányuk a megye településállományának 1970-ben alig több mint egynegyedét tették ki, 1980-ban pedig 12,1 százalékát.

A vegyes foglalkozású szerkezetű falvak aránya erőteljesen megnőtt. Tértfoglalásukkal a régi „paraszti falvak” hálózat felbomlott, egyre inkább olyan települések lesznek uralkodóvá, amelyek nyitottabb társadalmi struktúrát képviselnek, amelyeknek fejlesztési problémái sokkal összetettebbek, mint az egykori agrárfalvaké. A vegyes profilú kategóriába 1970-ben 62 község foglalt

helyet, amely a megye településállományának több mint 50 százalékát jelenti és ez az országos átlagot jóval felülmúlja. Az urbánus típusú falvak egy része a városok környékén helyezkednek el. 1960-ban 20, 1970-ben 25 község tartozott e típusba.

1980-ban az urbánus jellegű falvak a megye falusi településállományának 40 százalékát jelentették.

A megye kedvező földrajzi adottságainál fogva a Budapest—Miskolc vasútvonaltól északra szétszórtnak alakultak ki az urbánus falvak, ott, ahol az ipartelepítő tényezők kedvezőek. Az urbánus típusú falvak aránya az országos átlagos jóval meghaladja.

A megye gazdasági növekedéséhez valamennyi népgazdasági ág hozzájárul, azonban a dinamikus fejlődést szolgáló fejlesztési súlypontok képződnek mind ágazati, mind területi vonatkozásban. A meglévő ipari bázis fejlesztésében a szelektívítás dominál, amely a termelés hatékonyságát növelő szerepe mellett a racionális létszámgazdálkodás eszköze, további fejlesztési szempont egyes térségek, települések egyoldalú ágazati szerkezetének, valamint a férfi—női munkaerő foglalkoztatási egyensúlyának javítása. A szelektív fejlesztés eredményezi azt, hogy az új telepítések létszámigényének csupán egyik része jelenik meg a foglalkoztatottak bővítéseként, másik része ágazaton belüli, ill. ágazatok közötti átcsoportosítással oldódik meg.

A mezőgazdaság fejlődését az adottsághoz igazodó termelési szerkezet kialakítása, a munkaerőt kiváltó gépesítés fokozása teszi lehetővé.

A tercier szektor fejlesztését háromféle tényező határozza meg:

- kedvező természeti környezet;
- a korábbi lemaradás felszámolása;
- a nem termelő infrastruktúra kielégítése.

A következő években nő a jelentősége azoknak a térségeknek, amelyek kedvező természeti erőforrásokkal, környezettel rendelkeznek (Mátáralja, Recsk, Bélapátfalva térsége).

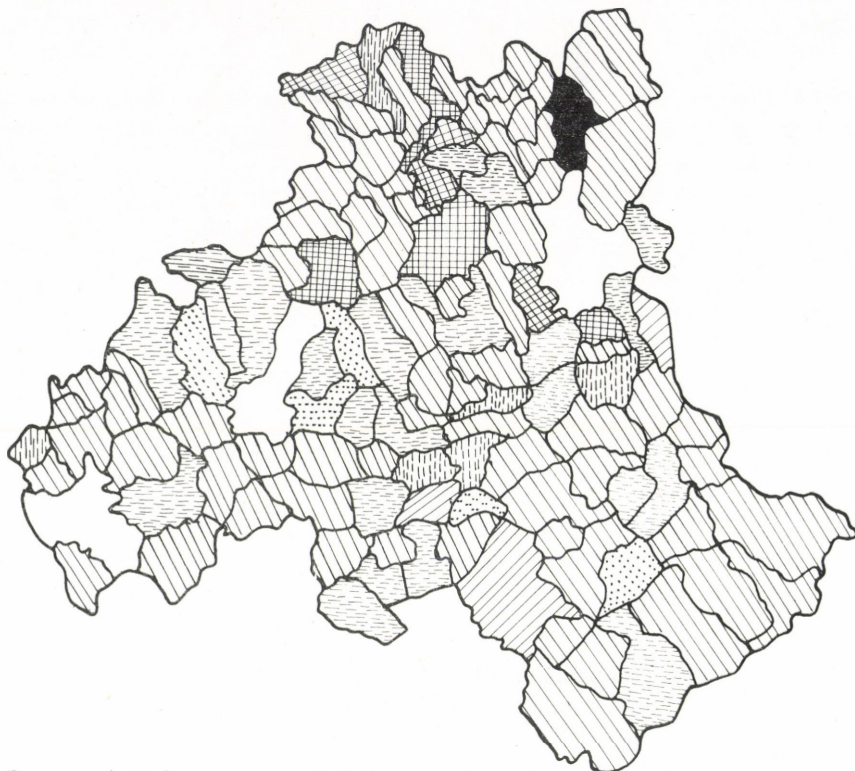
- a megye gazdag a domináns adottságok tekintetében, s a helyi potenciális erőforrások mind teljesebb kihasználása, a megye jövőbeni dinamikus — az országos átlagot meghaladó fejlődését teszik lehetővé.

Az adottságok kihasználásának két útja lehetséges:

- az ipar, ezen belül a kitermelési és elsődlegesen a feldolgozó ipar gyors ütemű fejlődését vonja maga után, s a megye gazdasági szerkezetén belül az ipar súlyát tovább emeli, különösen a rézérc kitermelése és feldolgozása jelenthet nagy lépést.
- az üdülés és idegenforgalom fejlesztése a tercier szektorban foglalkoztatottak számának növekedését és az infrastrukturális ágazatok gazdasági struktúrájában juthat kifejezésre.

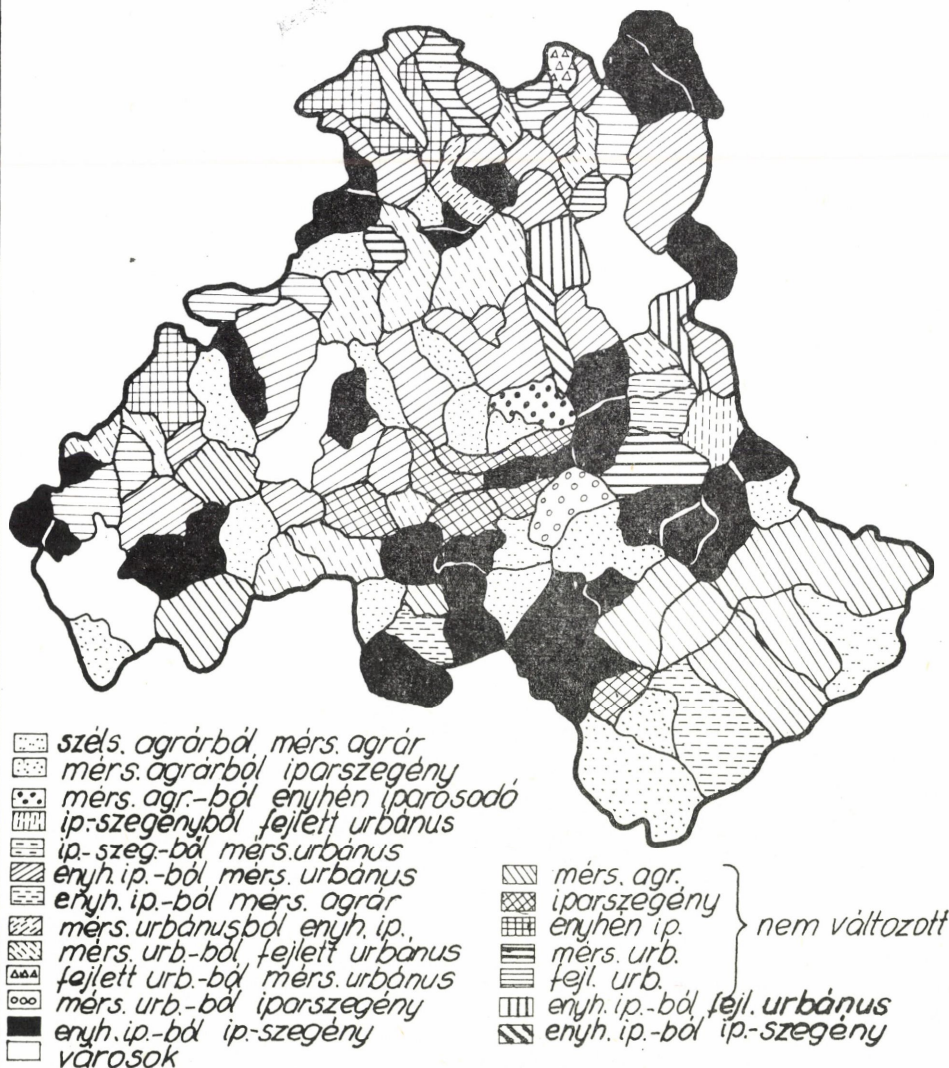
Találón fogalmazza meg Erdei Ferenc a változások jellegét, eredményeit: „Napjainkban azonban olyan gyökeres átalakulás megy végbe a települési formákban is, a mezőgazdaság jellegében is, a parasztság társadalmi viszonyai-
ban is, hogy az egykori egységes kép szétesőben van, s új társadalmi, gazdasági és települési struktúra bontakozik ki. Egyszerre mennek végbe olyan történelmi folyamatok, amelyek hovatovább értelmetlenné teszik a hagyományos falu elnevezést. Megszokásból, hagyományból továbbra is használhatjuk e szót, de legyünk tisztában vele, hogy már csak jelkép értékű, amit jelez, az lényegbevágóan megváltozott.” (Társadalmi Szemle, 1969. 12. szám.)

A FALVAK FOGLALKOZÁS, SZERKEZET SZERINTI TÍPIZÁLÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA AZ 1960. ÉS 1970. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN

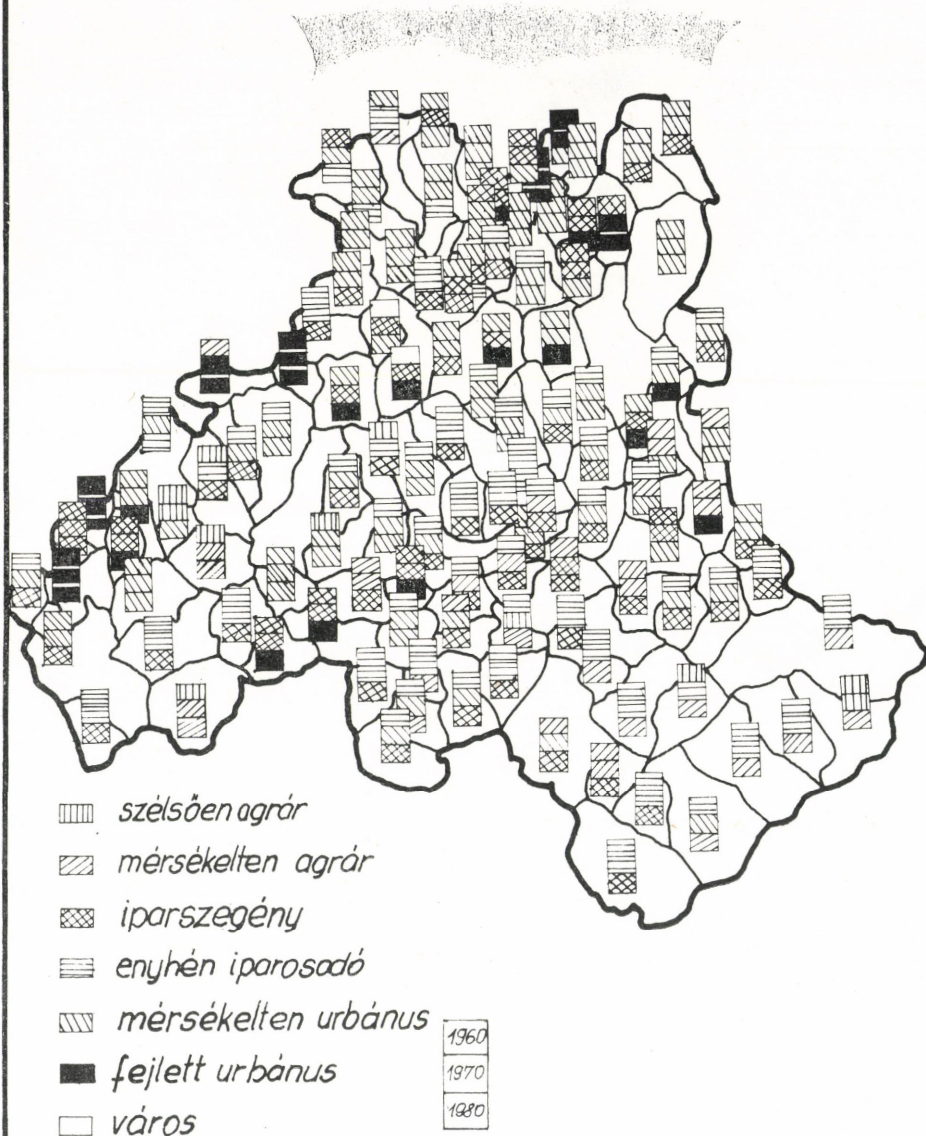
	szélsőségesen agrárból mérsékelten agrár lett,		enyhén iparosodóból mérsékelten urbánus lett,
	szélsőségesen agrárból enyhén iparosodó lett,		enyhén iparosodóból mérsékelten agrár lett,
	mérsékelten agrárból, iparszegény lett,		urbánusból fejlett urbánus lett, (mérsékelten-ből)
	mérsékelten agrárból enyhén iparosodó lett,		a típus nem változott,
	mérsékelten agrárból szélsően agrár lett,		városok.
	iparszegényből enyhén iparosodó lett,		mérsékelten urbánusból enyhén iparosodó lett,
	iparszegényből fejlett urbánus lett,		
	iparszegényből mérsékelten urbánus lett		

A FALVAK FOGLALKOZÁSI SZERKEZET SZERINTI TÍPIZÁLÁSÁNAK ÖSSZEHASON- LÍTÁSA AZ 1970. ÉS 1980. ÉVI NÉPSZ. ALAPJÁN

HEVES MEGYE FALUSI TELEPÜLÉSEI- NEK FUNKCIONÁLIS OSZTÁLYOZÁSA

3. sz. ábra

**A falvak funkcionális osztályozása az 1960., 1970. és 1980. évi
népszámlálás alapján**

I. Agrár jellegű falvak

Járás neve	a) szélsően agrár		
	1960	1970	1980
Egri járás	—	—	—
Füzesabonyi járás	Újlőrincfalva	Újlőrincfalva	—
Gyöngyösi járás	Gyöngyöstarján		—
	Markáz		—
	Nagyréde		—
	Visonta		—
	Csány		—
Hatvan városkörnyék—		—	—
Hevesi járás	Kömlő	Tarnabod	—
Járás neve	b) mérsékelten agrár		
	1960	1970	1980
Egri járás	Demjén	Bodony	Váraszó
	Egerszalók	Kisfüzes	
	Kerecsend	Váraszó	
	Maklár		
	Noszvaj		
	Ostoros		
	Verpelét		
	Bátor		
	Bodony		
	Hevesaranyos		
	Kisfüzes		
Füzesabonyi járás	Aldebrő	Aldebrő	Újlőrincfalva
	Besenyőtelek	Egerfarmos	Poroszló
	Egerfarmos	Feldebrő	Sarud
	Feldebrő	Poroszló	
	Kompolt	Sarud	
	Mezőtárkány		
	Nagyút		
	Poroszló		
	Sarud		
	Tófalva		
Gyöngyösi járás	Abasár	Atkár	Csány
	Atkár	Gyöngyöstarján	Nagyréde
	Detk	Kisnána	
	Gyöngyösoroszi	Markáz	
	Gyöngyössolymos	Vécs	
	Vécs	Visznek	
	Visznek	Csány	

Járás neve	b) mérsékeltén agrár		
	1960	1970	1980
	Nagyfüged Halmajugra Domoszló Kisnána Gyöngyöspata Hort	Nagyréde	
Hevesi járás	Átány Boconád Erdőtelek Nagykökényes Erk Kisköre Tarnabod Tarnaméra Tarnaszentmiklós Tenk Tiszanána Pély Zaránk	Átány Boconád Erdőtelek Kömlő Pély Tarnaszentmiklós Zaránk Tenk Tiszanána	Átány Kömlő Tenk Zaránk Tiszanána Erk Kisköre Tarnabod
Hatvan városkörnyék	Boldog Nagykökényes	Boldog	— —

B) Vegyes jellegű falvak

Járás neve	a) iparszegény		
	1960	1970	1980
Egri járás	Nagytálya Novaj	Nagytálya Maklár	Bodony Kisfüzes Nagytálya Maklár Demjén Hevesaranyos Ivád Kerecsend Mátraballa Nagyvisnyó Novaj, Szajla Szilvásvár Terpes Egerszólát
Füzesabonyi járás	Dormánd Kál Szihalom	Dormánd Kompolt Nagyút Szihalom Tófalú	Aldebrő Egerfarmos Dormánd Kompolt Nagyút

Járás neve	<i>i p a r s z e g é n y</i>		
	1960	1970	1980
			Tófalú Kál Besenyőtelek Kápolna Mezőszemere Mezőtárkány
Gyöngyösi járás	Karácsond Mátraszentimre	Karácsond	Atkár Gyöngyöstarján Kisnána Markaz Vécs Visznek Karácsond Abasár Detk Gyöngyösoroszi Hort
Hevesi járás	Heves Hevesvezekény Tarnazsadány	Hevesvezekény	Boconád Erdőtelek Pély Tarnaszentmiklós Hevesvezekény Heves Tarnaméra Tarnaórs Tarnazsadány
Hatvan városkörnyék —		—	Boldog Heréd Nagykökényes

Járás neve	b) <i>e n y h é n i p a r o s o d ó</i>		
	1960	1970	1980
Egri járás	Andornaktálya Bükkszentmárton Egerbakta Egerszólát Felsőtárkány Mikófalva Nagyvisnyó Szilvásvárad Tarnaszentmária Bükkszenterzsébet Bükkszék Egerbocs	Bátor Bükkszentmárton Bükkszenterzsébet Demjén Egerbakta Egerbocs Egerszalók Egerszólát Fedémes Felsőtárkány Hevesaranyos Istenmezeje	Bükkszék Istenmezeje Erdőkövesd Bükkszenterzsébet

Járás neve	b) <i>enyhén iparosodó</i>		
	1960	1970	1980
	Erdőkövesd Mátraballa Parád Pétervására Sirok Szajla Szentdomonkos Tarnalelesz Terpes Váraszó Ivád	Ivád Kerecsend Mátraballa Mikófalva Nagyvisnyó Noszvaj Novaj Ostoros Pétervására Erdőkövesd Szajla Szentdomonkos Szilvásvárads Terpes Verpelét Tarnaszentmária	
Füzesabonyi járás	Kápolna Mezőszemere	Besenyőtelek Kápolna Mezőszemere Mezőtárkány	Feldebrő
Gyöngyösi járás	Gyöngyöshalász Szücsi Ecséd	Abasár Detk Domoszló Ecséd Gyöngyöshalász Gyöngyösoroszi Gyöngyöspata Gyöngyössolymos Halmajugra Hort Nagyfüged Szücsi Visonta	Gyöngyöspata
Hevesi járás	—	Erk Heves Kisköre Tarnaméra Tarnaórs Tarnazsadány	—
Hatvan városkörnyék	Heréd	Heréd Nagykökényes	—

C) Urbánus jellegű falvak

Járás neve	a) mérsékelten urbánus		
	1960	1970	1980
Egri járás	Bekölce	Andornaktálya	Bükkszentmárton
	Bélapátfalva	Bekölce	Bátor
	Monosbél	Monosbél	Egerbocs
	Szarvaskő	Bükkszék	Egerszalók
	Szucs	Szucs	Fedémes
	Fedémes	Mátraderecske	Felsőtárkány
	Istenmezeje	Parád	Mikófalva
	Mátraderecske	Recsk	Novaj
	Recsk	Sírok	Pétervására
		Szarvaskő	Szentdomonkos
		Tarnaleesz	Verpelét
			Tarnaszentmária
			Bekölce
			Mátraderecske
			Szarvaskő
			Tarnaleesz
			Balaton
Füzesabonyi járás	Füzesabony	Füzesabony Kál	Füzesabony
Gyöngyösi járás	Adács	Adács	Domoszló
	Ludas	Ludas	Ecséd
	Vámosgyörk	Vámosgyörk	Gyöngyöshalász
	Rózsaszentmárton	Rózsaszentmárton	Gyöngyössolymos
	Zagyvaszántó	Zagyvaszántó	Halmajugra
			Nagyfüged
			Szücsi
			Visonta
Hevesi járás	—	—	—
Hatvan városkörnyék	—	—	—

Járás neve	b) fejlett urbánus		
	1960	1970	1980
Egri járás	Balaton Egercsehi Parádsasvár	Balaton Egercsehi Parádsasvár Bélapátfalva	Andornaktálya Monosbél Szucs Parád Recsk Sirok Szihalom Egercsehi Parádsasvár Bélapátfalva Egerbakta Ostoros
Füzesabonyi járás	—	—	—
Gyöngyösi járás	Apc Lőrinci	Apc Lőrinci Mátraszentimre	Adács Ludas Vámosgyörk Rózsaszentmárton Zagyvaszántó Apc Lőrinci Mátraszentimre
Hevesi járás	—	—	—
Hatvan városkörnyék —	—	—	—

IRODALOMJEGYZÉK

- Abella M. 1964. Az Északi Iparvidék lakossága foglalkozási megoszlásának területi vetületei. Földr. Ért. 13. pp. 375—388.
- Beluszky P. 1964. Falusi településeink osztályozása. Földr. Ért. 14. pp. 415—423.
- Beluszky P. 1973. Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz 1900—1970. Földr. Ért. 22.
- Bene L. 1967. Szempontok a települések fejlettségének és típusainak vizsgálatához. Demográfia. 10.
- Enyedi Gy. 1961. Földrajzi munkamegosztás és termelési körzetek a mezőgazdaságban. Földr. Közlem. 2. pp. 109—124.
- Enyedi Gy. 1976. Dinamikus falusi térségek Magyarországon. Földr. Ért. 25. pp. 327—332.
- Erdei F. 1977. Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hegedüs M. 1973. Településpolitika, közigazgatás, urbanizáció. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kiss I. 1975. A települések fejlettségének mérése. Demográfia 10. pp. 35—54.
- Kionkai I. 1969. Magyarország megyéinek gazdasági fejlettségében, valamint az ott élő lakosság életkörülményeiben fennálló területi különbségek meghatározása. Területi Statisztika, 19. pp. 357—374.
- Kovács K. 1966. A mezőgazdasági települések népesedési kérdései. Földr. Ért. 15. pp. 97—112.

- Kovács T. 1978. Az alsófokú központok kiépítettsége Magyarországon. Területi Kutatások, 1. pp. 23—29.
- Köszegfalvi Gy. 1975. A településdemográfiai jelenségek hatása és konzekvenciái az V. ötéves terv tervezésében. Területi Statisztika, 4. pp. 345—351.
- Kristóf J. 1978. A magyar mezőgazdaság uralkodó típusai és mezőgazdasági körzetei. Földr. Ért. pp. 229—248.
- Kulcsár V. 1971. Falusi települések és életszínvonal. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Lettrich E. 1962. Az ipari települések területkomplexumai Magyarországon. Földr. Ért. 11. pp. 85—108.
- Lettrich E. 1965. Urbanizálódás Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lettrich E. 1972. Faluhálózatunk mai fő vonásai. MTA Szoc. Intézet Kiadványa. 13. Budapest.
- Lettrich E. 1975. Településhálózat urbanizáció-igazgatás. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet Kiadványa, Budapest.
- Mendöl T. 1964. Településföldrajz és népességtudomány. Demográfia, 7. pp. 183—199.
- Nagy J. 1965. A szocializmus építése Heves megyében, 1945—1969-ig Heves megyei Tanács V. B. műv. osztálya, Eger.
- Orlicsek J. 1965. Funkcionális községtípusok Magyarországon Demográfia, 18.
- Pápay Gy. 1973. Hozzászólások dr. Madarász Tibor „A városok és vonzáskörzeteik egységes fejlesztésének mai helyzete és jövője” c. tanulmányához. Állam és Igazgatás, 11. pp. 983—989.
- Rétvári L. 1974. A társadalmi-gazdasági fejlődés, a regionális népsűrűsödés összefüggéseinek néhány kérdése. Földr. Ért. 23. pp. 359—385.
- Rupp K. 1973. Társadalmi mobilitás és településszerkezet. Szociológia, pp. 23—44.
- Sárfalvi B. 1964. A társadalmi átrétegződésnek és a népesség területi átrendeződésének különféle mechanizmusa, Földr. Ért. 14. pp. 487—503.
- Turai J. 1968. A községi települések fejlődésének fő irányai és sajátosságai, fejlettségüknek és funkcionális típusainak vizsgálata. Területi Statisztika, 18.
- Heves megye társadalmi-gazdasági helyzete és fejlődésének főbb tendenciái. 1970. KSH. Heves megyei Igazgatósága.
- Heves megye népességének összetétele, gazdasági aktivitása a népszámlálások tükrében. KSH. Heves megyei Igazgatósága, 1972.
- Heves megye településhálózat-fejlesztési terve (1972). Megyei Tanács V. B., Eger.
1970. évi népszámlálás 12. Heves megyei adatok (1972) KSH. Budapest.
- Heves megye IV. ötéves terve a megvalósulás útján (1973). Megyei Tanács V. B. Eger.
- Heves megye helyi tanácsainak főbb adatai (1973. május 1-i állapot) Megyei Tanács V. B. Eger.
- Jelentés Heves megye IV. ötéves tervi fejlesztési célkitűzéseinek teljesítéséről. Heves megyei Tanács V. B. Eger, 1975.
- Heves megye hosszú távú fejlesztésére vonatkozó főbb célkitűzések (1976—1990) Megyei Tanács V. B. Eger.
1980. évi népszámlálás 10. Heves megye adatai. KSH. Budapest, 1981.

RESÜMEE

VERÄNDERUNGEN IN DER BERUFSSTRUKTUR DER DÖRFER IM KOMITAT HEVES

In den drei Jahrzehnten nach der Befreiung, d. h. in der Zeit der extensiven Entwicklung war die Verbesserung der Berufsverhältnisse und dadurch auch die der Einkommensverhältnisse der Bevölkerung ein wichtiger Faktor, den Lebensstandard der Bevölkerung verschiedener zurückgebliebener Siedlungen zueinander näher zu bringen.

Das Verhältnis der aktiven Erwerbstätigen im Komitat Heves nahm in den Jahren 1949/70 um 19,6% zu, in den Jahren 1949/59 20,2% positiv, in den Jahren 1960/69 entstand eine Abnahme von mehr als 0,5%. Hier zeigte sich schon also „der Wind der Veralterung“ vor zwei Jahrzehnten. Die Beschleunigung dieses Prozesses zeigt auch das, dass sich die Zahl der inaktiven Erwerbstätigen in den Jahren 1960/70 fast vervierfachte, und sich die Zahl der Erwerbslosen dagegen um 22% abnahm. Nach den Daten der Volkszählung vom Jahre 1970 war 46,6% der Dorfbewohner in unserem Komitat aktiver Erwerbstätiger, das Verhältnis der inaktiven Erwerbstätigen war dagegen 14,57% und das der Erwerbslosen 39,36%. Nach den Daten der Volkszählung vom Jahre 1980 blieb das Verhältnis der aktiven Erwerbstätigen der Dorfbewohner (45,91%) praktisch unverändert. In grossem Masse nahm aber auch das Verhältnis der inaktiven Erwerbstätigen (24,63%) zu, das Verhältnis der Erwerbslosen ging auf 29,45% zurück. In den Jahren 1960/70 veränderte sich die Zahl der aktiven Erwerbstätigen ungleichmässig. (Vorwiegend aus den bekannten demografischen Gründen).

1. Typisierung der Dörfer

Die Siedlungen können der Vielfältigkeit der Kriterien nach auf verschiedene Weise typisiert werden. Zahlreiche typologische Verfahren sind von den in- und ausländischen Forschern ausgearbeitet worden. Innerhalb der typologischen Methoden versuchte ich vorwiegend anhand der Berufsstruktur der im Dorf (in der Gemeinde) lebenden aktiven Erwerbstätigen, die Dorfsiedlungen des Komitats funktionell zu klassifizieren, indem ich die einschlägigen Daten der Volkszählungen von den Jahren 1960, 1970 und 1980 analysiert und verglichen habe. Bei meiner anhand der Berufsstruktur ausgebildeten typologischen Methode musste ich die folgenden Schwierigkeiten beseitigen:

- Aus der Berufsstruktur kann man noch nicht eindeutig das Verhältnis der in die Siedlung zur Arbeit „Ein“ und von der Siedlung zur Arbeit „Ausfahrenden“ feststellen (in der gegebenen Siedlung)
- Es kommt vor, dass ein volkwirtschaftlicher Zweig den Charakter und Entwicklungstendenzen einer Siedlung bestimmt, obwohl die Zahl und das Verhältnis der in dem Zweig Beschäftigten in sich selbst nicht gross ist (Fremdenverkehr, zentraler Wirkungskreis) aber es ist mit anderen Siedlungen verglichen schon von grosser Bedeutung.
- Die Berufsstruktur der aktiven Erwerbstätigen widerspiegelt nur die Berufe primären Charakters und sie zeigt die Berufe sekundären Charakters nicht.

Darüber hinaus ist sehr wichtig zu wissen, dass die auf die Siedlung ausgeübte Wirkung der „Zweihäusigkeit“ aus statistischen Gründen nicht auszuweisen ist, obwohl die „Zweihäusigkeit“ eine sehr grosse Rolle hat. Der Doppelheruf lebt und verbreitet sich auf dem Rande der Städte und industriellen Agglomerationen sogar auch in weiteren Wirkungsbereichen (Selyp-Becken, das Industriegebiet von Borsod, die Eisenbahnlinie Budapest—Miskolc entlang). Bei der Anwendung der typologischen Methode, die auf der Berufsstruktur beruht, habe ich die Begriffskategorien von *E. Lettrich* (1975) berücksichtigt.

Summa summarum:

Die Berufsstruktur der Dörfer änderte sich nach den letzten drei Volkszählungen wie folgt:

Die Type der Berufsstruktur der Dörfer (1960, 1970, 1980)

Benennung	Jahr	Jahr	Jahr
	1960	1970	1980
I. Dörfer agrarischen Charakters	56	28	14
extrem agrarisch	7	2	—
gemässigt agrarisch	49	26	14
II. Dörfer verschiedenen Charakters (gemischt)	39	62	55
industriearme Dörfer	10	9	49
Dörfer mit mässiger Industrialisierung	29	53	6
III. Dörfer urbanen Charakters	20	25	46
mässig urbane Dörfer	15	18	26
entwickelt urbane Dörfer	5	7	20
Insgesamt:	115	115	115